

VERHANDELING

TER

BEANTWOORDING

VAN DE VRAAG:

WELKE IS DE OORZAAK, DAT DE UITBARSTING DER TOEVALLEN BIJ LIGTE HOOFDWONDEN, OF BIJ ZULKE, WELKE NA HEVIGE KWETSINGEN DE BESTE HOOP TOT GENEZING OPLEVEREN, ZOO LANG VERTRAAGT WORDT, DAAR MEN UIT DE VERSCHIJNSELEN, DIE ER NA DEN DOOD GEVONDEN WORDEN, ZEER LIGT BESLUITEN KAN, DAT DEZELVE AL EENIGEN TIJD AANWEZIG WAREN, EER MEN DEZELVE AAN DEN LIJDER GEWAAR WORDT, ENZ.

vóór den 1sten Maij des jaars 1817.

INGEZONDEN

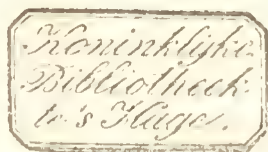
aan het

GENOOTSCHAP TER BEVORDERING DER HEELKUNDE, TE AMSTERDAM.

onder het motto: *alitur vitium vivitque tegendo, dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor abnegat.*

UITGEGEVEN DOOR BESTUURDEREN VAN VOORMELD GENOOTSCHAP.

TE AMSTERDAM,
bij R. J. BERNTROP.
1822.




WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

VOORBERIGT.



Het Genootſchap ter bevordering der Heelkunde te Amſterdam het belang doorgrondende, dat er gelegen is in een naauwkeurige uiteenzetting der redenen, waarom zelfs ligte hoofdwonden, ſoms langen tijd na de ſchijnbaar volbragte genezing, eensklaps dodelijk worden, vond goed in zijne Algemeene Vergadering van den 4den Sept. des jaars 1815, onder uitloving der gewone gouden medaille uit te ſchrijven, om beantwoord te worden voor den eerſten Meij des jaars 1817, de volgende prijsvraag:

Offchoon over het algemeen de hoofdwonden in deze gewesten niet alleen gelukkig, maar meestal ook ſpoedig genezen worden, gebeurt het echter niet geheel zelden,

dat ligte wonden van het hoofd of zulke, welke na hevige kwetsingen de beste hoop tot genezing opleveren, na afloop van veertien dagen of meerdere weken, plotselijk eene geweldige verandering en verslimmering ondergaan, zoodat zelfs de beste hulpmiddelen, welke aangewend worden, meestal te vergeefsch zijn en de lijders het met den dood bekopen.

Bij de lijkopeningen vindt men in deze gevallen, onder anderen, het harde hersenvlies gewoonlijk over de geheele uitgestrektheid met eene graauw-geelachtige stof bedekt, welke veel overeenkomst heeft met die, welke men op gangreneuse verzweeringen vindt. Van de panboring tot ontlasting dezer stof kunnen wij weinig of geen nut verwachten; de voornaamste hulp schijnt van de geneeskunde af te hangen.

Men vraagt dus:

„ 1°. Welke is de oorzaak, dat het uitbarsten dier
„ toevallen zoo lang vertraagd wordt, daar men uit de
„ afwijkingen, die er na den dood gevonden worden,
„ zeer ligt besluiten kan, dat dezelve al eenigen tijd
„ aanwezig waren, eer men dezelve aan den lijder ge-
„ waar werd?

2°. Zijn er eenige kenteekenen, waaruit men het
„ aanzijn dier toevallen, vóór dat zij zich openbaren,
„ met eenige waarschijnlijkheid zoude kunnen voorspel-
„ len?

„ 3°. Zoo dit mogelijk ware, welke geneesmiddelen
„ zouden dan als voorbehoedende, zoo in- als uitwendig
„ kunnen gegeven worden?

4°. De ziekte in hare hevigheid daarzijnde, welke

is

„ is de beste, op ondervinding gegronde, geneeswijze,
„ om met eenige vrucht voor den lijder werkzaam te
„ kunnen zijn, in deze altoos zeer moeijelijke geval-
„ len?

„ 5°. Welke middelen zijn bij voorkeur nuttig bevon-
„ den, en zouden derhalve eene bijzondere oplettenheid
„ verdienen?"

Het Genootschap ontving op deze vraag slegts ééne Verhandeling ten antwoord, onder het motto: *alitur vitium vivitque tegendo, dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor abnegat.* Het stelde dezelve, volgens aangenomen gebruik, in handen van drie zijner leden, die het daartoe meest bevoegd en geschikt oordeelde; van welke het, opvolgend, zeer uitgewerkte en beredeneerde adviezen ontving, alle strekkende ten betoge, dat aan deze Verhandeling het uitgeloofde eermetaal niet kon worden toegekend.

Wijlen de beroemde Voorzitter des Genootschaps, de Hoogleeraar BONN, gaf hiervan in de Algemeene Vergadering van den 1sten Sept. des jaars 1817 berigt en verzocht den Sekretaris, de ingekomene adviezen van geraadpleegde Medeleden voor te lezen. Dezelve gehoord zijnde, viel het eenparig besluit, dat men het ingekomen antwoord op de vraag over de Hoofdwonden niet konde bekroonen, uit hoofde, dat hetzelve niet genoeg gegrond was op ontleedkundige nasporingen in lijken, noch op eigene en andere waarnemingen, betrekkelijk de gevraagde kenmerken.

Het verzegeld billet werd ongeopend, in bijzijn der leden, verbrand en de vraag op nieuw opgehangen, om

beantwoord te worden vóór den eersten Meij des jaars 1819.

Er verliepen na deze Algemeene Vergadering slegts weinige dagen, of er verspreidde zich een gerucht, hetwelk vrij algemeen veld won, dat nu wijlen de Geneesheer H. J. VAN HOUTE Schrijver was van het niet bekroonde antwoord over de Hoofdwonden, en dat hij voorhad, dit zijn antwoord in druk uit te geven.

Het Genootschap zag deze uitgave met gelatenheid te gemoet, doch dezelve verscheen niet. De heer VAN HOUTE gaf wel na zeer geruimen tijd eene Verhandeling in het licht, betrekkelijk een gelijksoortig onderwerp, als waarover het bedoelde antwoord op de Prijsvraag had geloopen (*a*), maar de beide stukken verschillen zoo geheel, dat er naauwlijks eenig punt van vergelijking tusschen dezelve te treffen is. De verdienstelijke Schrijver onthield zich ook, zoo in de voorrede, als in de behandeling van zijn onderwerp, van alle toespeling of aanduiding, waardoor men op het denkbeeld zoude hebben kunnen gebragt worden, dat deze Verhandeling hetzelfde stuk ware, hetwelk hij in antwoord op de bovengemelde Prijsvraag aan het Genootschap ter bevordering der Heelkunde had ingezonden, zonder gevolg van bekrooning.

Be-

(*a*) Zie hier den tijtel: Onderzoek aangaande de meest voorkomende oorzaak en de behandeling van de Ontsteking der hersenvliezen, welke men somwijle, ook na schijnbaar geringe hoofdwonden, waarneemt; door H. J. VAN HOUTE, Med. Chir. & Art. Obst. Doctor te Amsterdam. Te Utrecht, bij *S. Alter*. 1820.

Bestuurderen van het Genootschap lazen daarom niet zonder aandoening in eene Voorrede, welke de Hoogleeraar F. VAN DER BREGGEN CZ., voor de vierde uitgave van BLUMENBACH's grondbeginselen der Natuurkunde van den mensch geplaatst, en vooral aan de verdiensten van zijn' overleden vriend VAN HOUTE heeft toegewijd, de volgende periode: „ van daar (te weten van de studeerkamer des overledenen) traden zijne twee Verhandelingen te voorschijn, welke althans zijnen naam niet „ zullen uitwisschen, al ware het dat men zich zijn Persoon niet herinneren konde of wilde. De eene, *over „ de breuk van den hals van het dijebeen*; de andere, *aangaande de meest voorkomende oorzaak en de behandeling „ van de ontsteking der hersenvliezen, welke men somwijlen, „ ook na schijnbaar geringe, hoofdwonden waarneemt*, „ en door hem ter beantwoording van de Prijsvraag „ van het Genootschap ter bevordering der Heelkunde „ was toegezonden, DOCH DE BEKROONING ONWAARDIG „ GEACHT, doen ons in hem den bekwamen Ontleedkundigen, schranderen Natuurkenner van den mensch, „ den handigen en ervaren Heelmeester onderscheiden."

Zij zeggen dit niet zonder aandoening gelezen te hebben, omdat zij, zonder verwaarlozing van de achting, die zij aan hunnen voormaligen Medebestuurder en Voorzitter, wijlen den Hoogleeraar BONN verschuldigd zijn, en behoudens hunnen eerbied voor de waarheid, zich niet onttrekken mogen aan de verpligting, om het bedoelde antwoord als nu wereldkundig te maken en alzoo het publiek te laten beoordeelen, welke overeenkomst of verschil er besta tusschen het hier *letterlijk* medegedeelde, vóór den 1sten Meij des jaars 1817 bij het

het Genootschap eenigst ingekomen, doch in de Algemeene Vergadering van dat zelfde jaar niet bekroonde *antwoord*, en het *Onderzoek aangaande de meest voorkomende oorzaak en de behandeling van de ontsteking der hersenvliezen, welke men somwijlen, ook na schijnbaar geringe, hoofdwonden waarneemt.*

Amsterdam
den 4^{den} Maart
1822.

G. VROLIK,
F. JAS,
J. N. ENGELTRUM,
P. J. VAN MAANEN.



ANTWOORD

OP DE

DOOR HET GENOOTSCHAP TER BEVORDERING DER HEELKUNDE TE AMSTERDAM VOORGESTELDE VRAAG:

Welke is de oorzaak, dat de uitbarfting der toevallen bij ligte hoofdwonden, of bij zulke, welke na hevige kwetfingen de beste hoop tot genezing opleveren, zoo lang vertraagt wordt, daar men uit de verfchijnfelen, die er na den dood gevonden worden, zeer ligt befluiten kan, dat dezelve al eenigen tijd aanwezig waren, eer men dezelve aan den lijder gewaar wordt?

Zijn 'er eenige kentekenen, waaruit men het aanzijn dier toevallen, vóór dat zij zich openbaren, met eenige waarfchijnelijkheid zou kunnen voorfpellen?

Zoo dit mogelijk ware, welke geneesmiddelen zouden dan, als voorbehoedende, zoo in als uitwendig kunnen gegeeven worden?

De ziekte in hare hevigheid daar zijnde, welke is de beste, op de ondervinding gegronde, geneeswijze, om met eenige vrucht voor den Lijder werkzaam te kunnen zijn, in deze altoos zeer moeijelijke gevallen?

Welke middelen zijn bij voorkeur nuttig bevonden, en zouden derhalven eene bijzondere oplettendheid verdienen?

INLEIDING.

Onder alle de door uitwendig geweld aangebragte beleedigingen, waaraan het menfchelijk ligchaam onderworpen is, zijn er welligt gene, die met meer gevaar vergezelt gaan, en even daarom meer de aandacht des Heelmeesters vorderen, als de Hoofdwonden. Ook is er gene ftof in de Heelkunde waarover meer gefchreven is, en waaromtrent de gevoelens der Schrijvers meer verdeelt zijn, als juist deze: en geen wonder! daar de belangrijke rol, die de herfenen, het middenpunt van gewaarwording en werking, in de dierlijke huishouding vervullen, den invloed, die derzelver beleediging op het geheele geftel uitoeffenen, de menigte der daaruit voortvloeijende verfchijnfelen, de onzekerheid die deze verfchijnfelen omtrent de oorzaak, waarvan zij afhangen, overlaten en de digte, moeijelijk op te heffen fluijer, waar achter deze oorzaken meestijds verborgen blijven, met elkander zamenloopen, om de naauwkeurige onderfcheiding en gepaste behandeling moeijelijk te maken.

 Dan

Dan hoe gevaarlijk deze verwondingen over het geheel genomen ook zijn mogen, zoo vind men nogtans, onder de gevolgen, die zij naar zich slepen, geene, die den Genees- en Heelmeester gewisser te leur stellen en den Lijder in een grooter gevaar brengen, als die late verslimmering der toevallen, die men somtijds, ook op schijnbaar geringe hoofdwonden, ziet volgen, en dan, in weerwil der best aangewende hulpmiddelen, meestijds met den dood des Lijders eindigen. —

Geen wonder derhalve dat het *Genootschap ter bevordering der Heelkunde te Amstërdam*, zijne aandacht op dit gewigtig onderwerp gevestigt heeft, en hoe wenschelijk zoude het zijn, wanneer het, door zijne lofl'elijke pogingen, zijn doel volkomen mogt berijkt zien. Ook kan het aan geen Heelmeester, wien de eer van zijne kunst en het geluk van zijnen lijdenden natuurgenoot ter harte gaat, onverschillig zijn, om zoo veel in hem is tot dat doel mede te werken.

Uit deze overtuiging dan ook wage ik het, mijne krachten in de beantwoording der omtrent dit gewigtig stuk voorgestelde vraag, te beproeven; ten einde daardoor, was het mogelijk, iets ten voordeele van jonge kunstgenooten en ten nutte van het lijdend menschdom, bij te dragen.

Ten einde op eene geschikte wijze aan het oogmerk van het Genootschap te voldoen, en het voorgestelde onderwerp in eene geregelde orde te be-

behandelen, zal ik deze verhandeling in *drie Afdeelingen* verdeelen:

In de *Eerste* zal ik trachten, de oorzaak van deze late verslimmering der toevallen na te gaan en te ontzwachtelen.

In de *Tweede* zal ik mij tot de voorzeggings teekenen bepalen en eindelijk:

In de *Derde* trachten aan te tonen, in hoe verre en langs welk eenen weg men het best de genezing dezer toevallen kan bewerken.

In de oplossing van alle deze vraagstukken ben ik, zoo veel mogelijk, met de Natuur te raden gegaan; men zal het mij derhalve vergeven, wanneer ik in veelen opzichten van het gevoelen, zoo der oude als hedendaagsche Heelkundige afwijk; terwijl ik het aan het Genootschap ter beslissing overlaat, in hoe verre het mij gelukt is, hierdoor de waarheid nader bij te komen.

EERSTE AFDEELING.

OVER DE OORZAKEN VAN DE LAAT ONTSTAANDE VERSLIMMERING DER TOEVALLEN BIJ SOMMIGE HOOFDWONDEN.

Dat er zich somwijlen, ook bij schijnbaar geringe Hoofdwonden, en dan wel eenige dagen na de beleediging, eenen rei van toevallen voordoet, die, alle aangewende middelen weerstaande, meestijds eerst met den dood des Lijders eindigen, is eene droevige waarheid, die niet alleen door de Geneeskundige van onzen, maar zelfs reeds door die der vroegste tijden was opgemerkt, zoo dat men reeds bij HIPPOCRATES vind opgeteekend, dat, wanneer er bij Hoofdwonden den Vierden, Zevenden of Elfden dag koorts ontstaat, dit als een doodelijk teeken te beschouwen is (*a*); en JACOTUS het ten algemeenen regel stelde, dat de toevallen, die bij Hoofdwonden terstont na de beleediging ontstaan, veel minder te vreezen zijn dan die, welke blijven voortduren, of zich eerst na verloop van eenigen tijd vertoonen (*b*). Daar nu de

(*a*) HIPPOCR. *Prov. rhet.* Lib. II. Cap. 15 ed CHARTER. Tom. VIII. p. 819.

(*b*) HIPP. *Coacapraesagia cum interpraet.* et *Comm.* J. HOLLERI et D. JACOTI p. 904.

de waarheid van deze voorzegging, door de ondervinding niet dan al te zeer bevestigt wierd, zoo is het ook niet te verwonderen, dat men er zich met allen ernst op toelag, om de reden hiervan, zoo mogelijk, op te ſporen.

In het werkgeſtelde lijken openingen hadden wel doen zien, welke veranderingen en afwijkingen in de herſenen, en de hen omringende deelen waren voortgebragt; maar de wijze hoe, en de oorzaak waardoor die ontſtaan waren, bleven nog altijd een moeijelijk vraagſtuk, dat de Heelkundige op verſchillende wijzen, en na hunne bijzondere inzigten in de dierlijke huishouding poogden op te losſen.

Ambrosius paré, en ook zelfs langen tijd na hem wouter schouten, ſchreven deze toevallen aan het bloed toe, dat uit de vaten der herſenen en herſenvliezen, die door de beleediging gebroken waren, wierd uitgeſtort, tot verrotting overging, en, door zijne ſcherpe hoedanigheid deze deelen prikkelende, eene ontſteking daarſtelde (*a*). Saucerotti daarentegen ſchrijft dezelve toe aan de verbreking of kneuzing der celwijze vezelen van het *diploe* op de plaats der belediging, zonder verbreking van de uit of inwendige beentafel. De verbreking der bloedvaten, zegt hij, die deze zelfſtan-

(*a*) Chirurgicale werken van a. pare 10. B. 9e. Cap. blz. 282. — w. schouten, het gewonde hoofd Rott. 1726 in 12°. Blz. 66 en 73.

ſtandigheid beſproeijen, geeft gelegenheid tot eene meer of min aanmerkelijke uitſtorting van vochten die naderhand bedervende, de inwendige tafel doorknagen, en aanmerkelijke wanordens in de herſenvliezen en herſenen zelve te weeg brengen (*b*). P. POTT eene naauwe gemeenſchap tusſchen het uitwendig panvlies, het ſponsachtig tafelſcheidſel en het vaste herſenvlies aannemende, geloofde, dat de kleinſte vaatjes, waardoor deze gemeenſchap wierd daargeſteld, wel niet verſcheurd maar gekneusd wierden, zoodat zij daar door buiten ſtaat geraakten, den omloop van het bloed behoorlijk te onderhouden; hetgeen dan eene ontſteking, verettering en vrijwillige afſcheiding der beide vliezen van het bekkeneel ten gevolgen had: zoodat men deze toevallen aan eene ontſteking en daarop volgende verettering van het vaste herſenvlies moest toeſchrijven (*c*). Met dit gevoelen komt eenigzins overeen dat van B. BELL, die geloofdt, dat de ſpade toevallen niet het eerst en oorſpronkelijk onder het bekkeneel ontſtaan, maar dat zij gevolgen zijn van de beleediging der uitwendige deelen, en van de daarop volgende zwelling van het uitwendig panvlies (*d*).

DEA-

(*b*) *Mem. ſur les contrecoups dans les lesions de la tête* in de *prix de l'Ac. R. de Chir. Tom.* IV. p. 369.

(*c*) Verhandeling over de Hoofdwonden Rott. 1768 in 8vo Blz. 25 enz.

(*d*) Zamenſtel der Heelkunde 2de d. Blz. 64.

Dease daar en tegen wil, dat de oorzaak van deze toevallen, en den daarop volgenden dood niet in het vaste, maar in het vaat- of adervlies (*pia mater*) en de hersenen zelve geleegen is; hier worden, volgens hem de teedere vaten, door de schudding verzwakt ja verlamt, hetgeen dan door stilstand en ophooping der vochten, ontsteking en verettering gevolgt wordt; terwijl het hem hierbij waarschijnelijk voorkomt, dat het ontstaan der toevallen geenzins aan eene ontsteking, maar aan de opslorping der etter is toe te schrijven (*a*). Noch het vaste, noch het vaatvlies, maar het met eene groote meenigte van watervaten voorziene slijmvlies (*membrana arachnoidea*) stelde SCHMUCKER de voornaamste zitplaats van dit gebrek uit te maken; daar hij geloofde, dat de schudding en kwetsing, eene ophooping en stilstand der lympha, en dan na en na eene oplossing en verettering veroorzaakte (*b*).

Uit deze weinige voorbeelden nu blijkt genoegzaam, hoe zeer de Heelkundige, met betrekking tot den aart en de zitplaats van deze ziekte, van elkander verschilden. — Zonder ons hier echter met de wederlegging van deze en zoo veele anderen

(*a*) *Observations on the wounds of the Head London* 1776 in 8°. en in RICHTER *Chir. Bibl.* 4e B. s. 598.

(*b*) *Wahrnehmungen aus der Wundarzneykunst.* 1. th. s. 86.

ren bijgebragte meeningen in te laten, waardoor wij ons niet dan te veel van ons doel zouden verwijderen, zullen wij trachten, de reden van deze verflimmering, in den loop der verfchijnfelen, op Natuur- en Ziektekundige gronden op te fporen, als moetende dit noodwendig voorafgaan, zal men in ftaat zijn, de opgegevene vraagftukken naar behoren te beantwoorden.

Wanneer men het bekkeneel der aan deze toevallen geftorvene Lijders opend, dan is, zoo volgens het getuigenis der beste Schrijvers als volgens mijn eigen bevinden, eene meer of min uitgeftrekte bederving van de binnenfte of glasachtige bekkeneelstafel, die gewoonlijk op de plaats der beleediging wordt aangetroffen, het eerst dat zich aan het oog voordoet. —

Deze bederving of liever gedeeltelijke affterving (*Necrofis partialis*) der binnenfte beentafel, wierdt tot hiertoe door de meesten als een *gevolg* van de, door het geweld veroorzaakte, ontfteking en verettering der herfenen of herfenvliezen, aangezien, en voor het wezen der zaak zelve van zoo weinig lang gerekent, dat vele het zelf, bij de opgave hunner waarnemingen, der moeite niet fchenen waardig te keuren, hiervan een bijzonder gewag te maken. (Dit ftilzwijgen omtrent deze beensaandoening, is mogelijk ook wel daaraan toe te fchrijven: dat zij, door fomwijlen zoo oppervlakkig te zijn, dat zij eerst na de droging duidelijk zichtbaar wordt, niet zelden aan het oog des waarnemers

mers zal ontſnapt zijn). Wanneer men echter aandachtig den loop der verſchijnſelen, zoo als zij zich aan het oog van den waarnemer voordoen, nagaat, dan geloof ik, zoo als ik hier zal trachten aan te toonen, dat men deze beensverſterving met meerder regt, als de ware en eenige *oorzaak* van deze verettering beſchouwen kan.

Bij de rolronden beenderen toch is het algemeen bekend, dat zij, genoegzaam over hunne geheele oppervlakte, door een eigen vlies bekleed zijn, waarvan de vaten, waarmede dit vlies rijkelijk voorzien is, door de daartoe beſtemde voedingsgaten, in de zelfſtandigheid van het been indringen, ten einde die deelen van de tot voeding en onderhouding noodzakelijke ſtof, te voorzien. Sommige van deze vaten, door de zelfſtandigheid van het been, tot in de mergholte doorgedrongen zijnde, verſpreiden zich tot in het inwendig mergvlies, waardoor zij, tusſchen dit en het uitwendig beenvlies, eenen zekeren graad van gemeenſchap daarſtellen, zonder zich nogtans tot het uitwendig beenvlies van de tegenovergeſtelde zijde, uit te ſtrekken. Van daar dan ook dat men, wanneer de oppervlakte van het been, aan de eene zijde, in eene meerdere of mindere uitgeſtrektheid van beenvlies ontbloot, en daardoor van de tot voeding en onderhouding noodzakelijke bloedvaten is beroofd geworden, dit gedeelte, voor zoo verre het ontbloot was, gewoonlijk alleen ziet afſterven, zonder

der dat de tegenovergeſtelde oppervlakte, in deze verſterving een merkbaar deel neemt (*a*).

Op dezelfde wijze als bij de rolronde, heeft dit ook bij de platte beenderen van den ſchedel plaats, welke men zich gevoeglijk als plat gedrukte ronde beenderen, waarvan het zoogenaamd tafelſcheidſel de mergholte uitmaakt, kan voorſtellen. Van deze platte beenderen wordt de buitenſte of bolle oppervlakte door het panvlies, dat als een vervolg van het overig beenvlies te beſchouwen, en over het geheele bekkeneel verſpreid is, bekleed. De binnenſte of holle oppervlakte is tegen het vaste herſenvlies aangelegen, — dat, hoe zeer het zich, vooral in volwasſenen, maar als één enkel vlies ſchijnt voor te doen, nogtans, zoo als den Hoogleeraar BONN het eerst op eene voortreffelijke wijze heeft aangetoont, uit twee bijzondere, door celwijsweefzel met elkander verbonden, vliezen is zaamgeſteld, waarvan het inwendige, met betrekking tot de bekkeneelsholte, dezelfde functien volbrengt, als het borst- en buikvlies, met opzicht tot de door hun bekleede holtens; terwijl het uitwendige het inwendig been of panvlies uitmaakt (*b*).

Van dit inwendig panvlies nu komen, even als van

(*a*) A. Bonnii *osſium morboſorum* Tab. XXI.

(*b*) A. Bonn, *disſert. de continuat. membran:* L. B. 1763 in 4°. pag. 30.

van het uitwendig of buitenst, eene menigte van bloedvaten, die zich in die zelfstandigheid van het been verspreiden, en waarvan de meeste tot in de mergholte of het sponsachtig tafelscheidsel doordringen, waar zij dan in verscheidene kleine takjes verdeelt worden.

Van deze kleine slagadertakjes zijn er zeker hier wel eenige, die met de slagadertakjes van het binnenst panvlies zamen loopen, en zich met deze door inmondiging vereenigen; maar dit onmiddelijk verband der vaten is op verre na zoo aanmerkelijk niet, als POTT gemeent heeft, kunnende de Waarnemingen van HOME, dat namelijk eene ziekelijke gesteldheid van het vaste hersenvlies eene diergelijke van het panvlies voortbragt, geenzins als bewijsgronden, voor het door DEASE reeds op eene voldoende wijze wederlegde gevoelen van POTT gelden, daar er in dezelfde gevallen altijd eene versterkte gemeenschap tusschen de vaten van het panvlies en vaste hersenvlies wierdt aangetroffen, zoodat de mededeeling in eene tegennatuurlijke gesteldheid geleegen was. (*a*). Ook schij-

(*a*) E. HOME *beobachtungen ueber die besweilige verbreitung der Entzundurg van der harten hirnhaut bis zum beinhautchen der Hernschaedels*, uit de *Transact. of a Society forthe improvem. of med. and chir knowledge* vol. III overgenomen in de *Neue Sammlung auserlesener abhandlungen* 1er B. 3er st. § 526. Leipzig 1816.

ſchijnen zich de bloedvaten van elk vlies, in hunne voedingswerking, alleen tot die beenplaat te bepalen, die het naast aan hunnen oorſprong geleegen is; zoo dat hierdoor elke beenplaat afzonderlijk gevoed wordt, hetgeen vooral daaruit is op te maken, dat, wanneer bijv: door een ſabelhouw, een gedeelte van de buitenſte beenplaat wordt afgehouwen, zoodat het met zijn beenvlies en de uitwendige bekleedzelen vereenigt blijft, dit afgehouwen ſtuk niet altijd afſterft, maar, wanneer men het ſlechts weder op zijn plaats brengt en houdt, blijft voortleven en op de beleedigde oppervlakte van het overige been vastgroeidt, terwijl daar en tegen, wanneer het uitwendig panvlies, in eene genoegzame uitgeſtrektheid, van het been is losgemaakt of wel geheel weggenomen, dit gedeelte der buitenſte beentafel, dat dan van het werktuig ter voeding en onderhouding beroofd is, alleen afſterft zonder dat hierin de binnenſte tafel deel neemt.

Is nu dit been deel op deze wijze afgeſtorven en van zijne ſappen beroofd, dan wordt het voor de dierlijke huishouding een vreemd en ſchadelijk ligchaam, dat de Natuur, op alle mogelijke wijze van de naburige levende deelen tracht los te maken en uit te werpen.

De vaten in den omtrek, door dit vreemd ligchaam geprikkeld en tot eene meerdere werkzaamheid aangezet, voeren eene grotere hoeveelheid bloeds aan als gewoonlijk, waardoor het beenvlies, zoowel als het been zelve,

in

in ontsteking gezet wordt; terwijl het organisch beenweefsel, dat dan, door deze verhoogde werkzaamheid, de overhand krijgt boven het aardachtig en inorganische, zich onder het afgestorvene beenstuk, in de gedaante van jonge vleeschheuveltjes, ontwikkeld en uitzet, waardoor er, even als bij de versterving der zachte deelen, eenen kring tusschen het levend en dood been gevormt wordt, en dit laatste, dat door de werking der opslorpende vaten al meer en meer van het naburig been wordt losgemaakt, langzamerhand van het eerste wordt afgestoten, tot het, geheel afscheiden, uit den algemeenen kring van bewerktuiging wordt uitgeworpen en in den rei der onbewerktuigde ligchamen terug treed. Welke bewonderingswaardige werking der Natuur reeds zeer naauwkeurig, door den onsterfelijken HIPPOCRATES was waargenomen, daar hij, na elders gezegt te hebben, dat men bij de beenwonden van het bekkeneel de beenstukken niet moest uithalen, ten zij die van zelve naar buiten kwamen, daarop laat volgen: „ deze stukken komen van zelve naar boven, zoodra er vleesch „ onder groeit; dit vleesch groeit uit het midden „ of tafelscheidzel en uit het been zelve, indien „ slechts het bovenste van het been bedorven „ is." (*a*) en schoon het al somwijle bij zulke ontblotingen van den schedel gebeurt dat de won-

de

(*a*) HIPPOCR. *de Cap. vulner. ed.* FOESII *part* I pag. 910.

de zich van zelve fluit en den Lijder geheel herfteld fchijnt, zoo als dit onder andere in twee, door POTT medegedeelde, waarnemingen plaats had, waar de beensverfterving bij de eerfte, twee maanden, en bij de laatfte, zeven weeken na de beleediging eerst ontdekt wierd (*a*); zoo ziet men dan toch dat na verloop van een langeren of korteren tijd plotfeling eene hevige hoofdpijn ontftaat, het reeds gevormt lidteeken zwelt op en breekt open, het onderleggend beendeel heeft duidelijk alle de kenteekenen van verftorven te zijn, en wordt ook kort daarop, wanneer niet de opflorpende vaten het geheel opneemen (*exfoliatio invifibilis*), geheel of bij gedeeltens uitgeftoten, waarna dan ook eerst de toevallen verdwijnen en de wonde duurzaam gefloten wordt.

Deze affterving heeft nu zooveel te eerder plaats, naar mate het voorwerp meerder in jaaren gevordert en hierdoor de betrekkelijke hoeveelheid van de inorganifche beenftof tot het organisch beenweeffel vermeerdert is, en dus deze deelen het verlies van organifche inwerking minder verdragen kunnen.

Heeft dit nu plaats met de buitenfte tafel, dan is niets natuurlijker, dan dat, wanneer de vaten van het inwendig panvlies, bij een op het bekkeneel aangebragt geweld, door de daarmede gepaard gaande fchudding en dreuning zoodanig beleedigt of

(*a*) *The chirurgical works of* PERCIVAL POTT. London 1790. vol. IV, pag. 115 a 119.

of verbroken worden, dat zij niet meer in ſtaat zijn het aan hun beantwoordend gedeelte der binnenſte bekkeneelstafel op de behoorlijke wijze te voeden of te onderhouden, dit gedeelte der beentafel, even als wij gezien hebben dat met de buitenſte plaats had, zal moeten affterven; en dat wel te eerder, daar de meer tedere vaten van het inwendig pauvlies veel minder inſtaat zijn, het aangebragte geweld te wederſtaan, terwijl tevens de inwendige tafel van het bekkeneel, door zijne meerdere hardheid en dus grotere hoeveelheid van phosphorzure kalkaarde in evenredigheid tot zijn organisch weeffel, hiertoe reeds eene meerdere voorbeſchiktheid ſchijnt te bezitten; zoo als men reeds daaruit kan afleiden, dat de hardſte beengedeeltens het meest, zoo als de ondervinding doet zien, aan *Necroſis* zijn blootgeſteld, terwijl dit veel zeldzamer bij de meer zachte en ſponsachtige uiteindens plaats heeft (*a*). ook heeft men in ſommige gevallen gezien dat de verſterving zich niet alleen tot ééne beentafel bepaalde, maar de geheele dikte van het been innam, waardoor dan aanmerkelijke gedeelten van het bekkeneel verloren gingen, zoo als onder andere in de belangrijke door SAVIARD (*b*) en

(*a*) WEIDMANN de *Necroſi osſium Francofurt: ad Moenum* 1793 *in Fol. pag.* 8.

(*b*) SAVIARD verzameling van Heelkundige Waarnemingen. Haarl. 1756. 90 Waarn. Blz. 270.

en BONN (*c*) medegedeelde gevallen, waarin het te vermoeden is dat niet één, maar beide de panvliezen in eene genoegzame uitgeſtrektheid zoodanig beleedigt waaren, dat daardoor de vaten ongeſchikt wierden om tot voeding en onderhouding van de aan hun beantwoordende beengedeeltens te kunnen medewerken.

De naburige levende deelen, die door het aangebragt geweld, in eenen ſtaat van werkeloosheid of verlamming (*Atonia*) gebragt waren, herneemen, naar mate zij meer van het middenpunt der beleediging verwijdert zijn, en dus minder in hare uitwerking gedeelt hebben, ook meer en meer de hun eigene tonus, terwijl den Lijder zich, tot dien tijd, menigmaal zoowel bevind, dat hij inſtaat is rond te loopen en zijne gewone bezigheden te verrigten; ja zelfs ziet men niet zelden dat de onaangename gewaarwordingen, de verdooving en andere teekenen van eene ſchudding der herſenen geheel verdwijnen, en den lijder in ſchijn de volkomenene genezing nadert. — Dàn echter geraaken, de nu uit hunnnen ſtaat van werkeloosheid terug gekomene deelen, daar zij hierdoor voor de prikkeling van het in dien tijd afgeſtorven beendeel, meer vatbaar gemaakt zijn, in ontſteking, die zich, door eene eigene pijn aan de beleedigde plaats en een meer en meer toeneemend gevoel van onrust openbaart, welke ontſteking, daar de prikkel blijft voort-

(*c*) BONN *tab. oſſium morb.* XV, Fig. 102.

voortduren, in weerwil van alle aangebragte hulp aanhoudt niet alleen, maar zelfs in hevigheid toeneemt, en zich nu niet tot het bekkeneelsbeen en het inwendig panvlies alleen blijft bepalen, maar ook weldra aan het daarmede op het naauwst verbonden vaste hersenvlies wordt overgebragt, ja zich zelfs tot de andere hersenvliezen uitstrekt, alwaar dan, daar een deel der in de aangedane slagaderen bevatte vochten, door hunne meer levendige oscillatie, sterker tegen de uitwasemende uiteindens wordt aangedreven, en de mondingen van deze uiteindens zich verwijderen en met meerdere raschheid werken, in de plaats van eenen waterachtigen dauw, eene stoltbare lijmpha wordt uitgezweet, die, daar de opslorpende vaten niet instaat zijn die op te nemen, op de oppervlakten der vliezen wordt opgehoopt en verdikt, en zoo hier, even als bij de ontsteking van het borst- en buikvlies, schijnvliezen vormt, die zich naarmate de ontsteking meerder veld windt en zich dus over eene grootere oppervlakte uitstrekt, over het geheele halfrond der hersenen uitbreiden.

In dit tijdperk wordt dan ook de pijn heviger, de Lijder is hierbij te moede of hem het hoofd wierd zaamgeperst, de oogen zijn rood, vonkelend en kunnen den indruk van het licht niet verdraagen; de pols is snel en gespannen; de slaap onrustig, in één woord, men vind alle de teekenen eener hersen-ontsteking bij elkander vereenigt en eene aderlating, ook zelfs wanneer die herhaald wordt,

brengt zelden eene merkbare verandering in den pols of verligting in de toevallen te weeg.

Niet zelden ziet men deze toevallen met walging en braking eener galachtige ſtof gepaard gaan, hetgeen DESAULT (*a*) en na hem meer andere Franſche Heelmeesters op het denkbeeld bragt, dat de oorzaak van alle deze verſchijnſelen niet in het hoofd, maar in de eerſte wegen moest gezogt worden. Reeds voorlang had men opgemerkt, dat er eene onbekende, maar niet min wezenlijke betrekking, tusſchen de herſenen en de lever plaats had, en dat de beleediging van de eerſte, niet zelden eene beleedigde werking van de laatſte, en daardoor eenen ſaburralen toeſtand der eerſte wegen veroorzaakte (*a*); en nu dacht men hieruit te mogen afleiden, dat er, op deze ſchadelijke inwerking, weldra eene reactie van de eerſte weegen moest volgen, die ſterk genoeg was, om alle deze toevallen daar te ſtellen; waarom zij dan ook, zoodra zich ſpooren van deze toevallen opdeden, de Lijders bij herhaling, en gedurende eenen geruimen tijd braaakmiddelen toedienden, ten einde daardoor, zoo zij meenden, de oorzaak der toevallen weg te nemen en de ziekte in haren oorſprong te ſtui-

(*a*) *Exposé de la pratique de* P. J DESAULT *par* X. BICHAT. Paris 1801 in 8°. Tom. II pag. 62 & 76.

(*a*) GALENI *de locis affectis* Lib. III. fol. 18, ed. non junct.

stuiten; ook is het zeker niet te ontkennen, dat de uitgestorte en op de genoemde wijze op het hoofd terugwerkende galstof, de ontsteking, slaapzucht, convulsien en razernij menigmalen niet alleen vermeerdert en onderhoudt, maar deze somwijlen zelfs eenig en alleen veroorzaakt, en dus, daar dan de ware oorzaak niet zoo zeer in de beleediging van het hoofd, maar in de *praecordia* geleegen is, in dit geval de braak en purgeermiddelen een wezenlijk nut moeten aanbrengen. Is daar en tegen de oorzaak, de hier opgenoemde beensversterving, dan ziet men ligtelijk, hoe weinig voordeel men van deze middelen alleen te wagten heeft.

In deze hier boven opgegevene omstandigheden blijft den Lijder gedurende eenige dagen, zonder dat de uit of inwendig aangewende middelen eenige verandering te weeg brengen; daar integendeel, door dien nu ook meerdere deelen in de ontsteking betrokken worden, en de kamp der Natuur, tegen de immer voortdurende oorzaak heviger wordt, de toevallen toenemen, de pols harder, de hitte sterker, de pijn heviger en meer uitgebreid en den Lijder slaapzuchtig wordt, tot eindelijk, door de meer en meer toenemende ophoping van bloed in de hersfenen, en hunnen somwijle plaats hebbenden overgang in verettering, deze deelen in hunne vrije werking gestoort worden, en den dood, onder apoplectische toevallen, aan het treurspel een einde maakt.

Het beenbederf, dat men dan, bij de opening van het hoofd, aan de binnenfte of glasachtige tafel waarneemt, moet dus als de *oorzaak*, en geenszins, zoo als tot hiertoe gefchied is, als *het gevolg* der verettering worden aangezien; met welk gevoelen de beroemden RICHTER ook eenigermate fchijnt in te ftemmen, daar hij, in eene aanmerking op het werk van B. BELL, die, zoo als wij hier boven pag. 3 gezien hebben, deze toevallen aan de beleediging der uitwendige deelen toefchreef, uitdrukkelijk zegt: „ mij dunkt de „ fpade gevolgen der hoofdwonden onder den „ fchedel, zijn niet zoo wel het gevolg van de „ beleediging in de uitwendige deelen, want waarom „ zouden zich de toevallen zoo laat vertoonen? maar veel meer in het tafelfcheidfel van „ het bekkeneel, wier gevolgen, zoo als ieder ligtelijk zal kunnen inzien, natuurlijker wijze laat „ verfchijnen. *Het bederf der beenderen*, dat men „ bij de opening van het uitwendig gezwel bemerkt, is *oorzaak* geen *gevolg* van de afzondering van het beenvlies en van de uitftorting „ eener fcherpe, waterachtige vochtigheid onder „ dezelve. *De ontfteking in de herfenvliezen is* „ *even zoo wel een gevolg van het gebrek in het* „ *diploë* (*a*)." En hoe zoude het ook mogelijk zijn,

(*a*) *Chir. Bibl.* 9er th. S. 288 env.

zijn, dat de beenversterving door deze etter of liever uitgestorte plastische lympha wierd veroorzaakt? — Hiertoe immers zou het noodig zijn, dat de uitgestorte stof met het been zelve in eene onmiddelijke aanraking stond, waarvan het tegendeel door de ervaring bevestigd wordt, daar men bestendig waarneemt, dat deze in de meeste gevallen ten onregte voor etter gehoudene stof, niet aan de buitenste maar aan de binnenste oppervlakte van het vaste hersenvlies wordt aangetroffen, ten zij mogelijk alleen in die gevallen, waarin de stof, door hare meerdere scherpheid ook dit vlies doorknaagt en zich alzoo eenen weg tot derzelver buitenste oppervlakte gebaand heeft.

Het zijn niet deze hier opgegeve verschijnselen en derzelver opvolging gedurende het gansche beloop der ziekte alleen, die tot bewijze voor onze opgegeve stelling dienen kunnen; maar ook andere die men somwijlen bij deze ziekte aantreft, schijnen haar eenen nog grooteren trap van zekerheid bij te zetten. Door de geringe tusschenruimte, die er is tusschen de uit- en inwendige beenplaat, wordt de ziekelijke aandoening der laaste, gemakkelijk aan de eerste overgebragt. Het gebeurt daarom dan ook niet zelden, dat er zich, en dan wel gewoonlijk eenige dagen na de uitbarsting der toevallen wanneer er uitwendig geene wonde aanwezig is, een omgrensd en op het aanraken pijnlijk gezwel voordoet, waarin men duidelijk eene vocht

golving waarneemt. Snijd men het gezwel op die plaats open, dan vind men het panvlies van het bekkeneel afgezondert, onder hetzelve eene waterachtige, ſoms bloederige, ſtinkende vloeiſtof, en het *bekkeneel* op die plaats *wankleurig*. Was er reeds vooraf eene wonde in de uitwendige bekleedſelen, dan geraakt die op nieuw in ontſteking, de verettering wordt van eene ſlegte hoedanigheid en de wondlippen ſchijden zich van zelve van den ſchedel af. Alle welke verſchijnſelen men geenszints zou aantreffen, wanneer de oorzaak niet in den beenigen ſchedel zelve, maar in eene ontſteking en verettering van de herſenen, zoo als DEASE die geſteld heeft, geleegen was.

Wanneer ook de ontſteking en de daarop volgende verettering alleen door eene verzwakking en verlamming van de vaten der herſenen en derzelver vaatvlies, en de daardoor veroorzaakte ſtilſtand en ophoping der vochten wierdt daargeſtelt, waar aan zou het dan zijn toe te ſchrijven, dat de toevallen, in weerwil der krachtdadigſte en beste hulpmiddelen, genoegzaam altijd zoo hardnekkig blijven voortduren? — Het is waar DEASE leidt deze toevallen niet zoo zeer van de ontſteking en verettering, als veel meer van de weder opſlorping der etter af, daar hij gelooft dat de ontſteking zelve door de ongevoeligheid der aangedane deelen niet wordt waargenomen; en zeker wanneer men de beste Geneeskundige Schrijvers, zoo als

MOR-

MORGAGNE (*a*), STOLL, (*b*), VOGEL (*c*), PORTAL (*d*), THEUSSINK (*e*) en andere raadpleegt, dan komen zij allen daarin overeen, dat de ontsteeking der hersenen allermoeijelijkst te kennen is, te meer daar zij niet altijd met ijlhoofdigheid gepaart gaat, en ook niet zelden toevallen met zich voert, die ons tot het aanwezen van eene geheele andere ziekte zouden doen besluiten. Dan kan juist dit niet dienen, om ons gevoelen nog meer te versterken? — Niet dan zeer zeldzaam toch heeft men bij de gewoone, oorspronkelijke hersenontsteking eene aanhoudende, op een bepaald punt gevestigde pijn waargenomen, en vind die pijn ook nergens als een standvastig kenteken van hersenontsteking opgegeeven, terwijl het juist deze pijn is, die als een standvastig en zelfs in de meeste gevallen reeds voor de volkomene uitbarsting der toevallen aanwezig verschijnsel in het onderhavige geval wordt waargenomen. Deze pijn kan dus niet het gevolg zijn der hersen-ontsteking, maar moet in eene andere oorzaak haren grond hebben, en welke oorzaak kan dit wel anders zijn, dan de ontsteking van het beenweefsel, eene ontsteking, die

(*a*) *de Sedib. et cauf. morbor.* Epist. VII.
(*b*) *Rat. Med.* Tom. III. pag. 141.
(*c*) *de cognosc. et cur. morb.* p. 44.
(*d*) *Anatomie medicale.* Tom. IV. p. 64 env.
(*e*) Geneeskundige waarnemingen 1e d. Blz. 178 env.

die zich gewoonlijk, zoo als men weet door eene ſtompe boorende pijn kenbaar maakt, terwijl men hier tegen geenszins kan inbrengen, dat deze ontſteking ſlechts ſecundair is en eerst door de verettering der herſenen als hare oorzaak wordt daargeſteld, daar wij dit reeds hier boven genoegzaam menen weederlegt te hebben.

Daar nu bovendien deze toevallen in alle luchtſtreeken en in elk jaargetijde niet zelden bij overigens gezonde voorwerpen en van verſchillende ligchaamsgeſteldheden wordt aangetroffen waarom er niet wel aan eene algemeene en eigendommelijke, in het ligchaam vooraf beſtaande ziekelijke geſteldheid als oorzaak te denken is, en zich deze verſchijnſelen bij alle Lijders nagenoeg op dezelfde wijze en onder denzelfden form voordoen, zoo geloof ik dat dit ons regt geeft deze toevallen van eene plaatſelijke mechaniſche prikkel, en wel van de door ons opgegeevene, af te leiden; te meer, daar deze toevallen meestijds bij volwasſenen en zeker altijd in dien leeftijd worden waargenomen, waarin de beenderen reeds eenen zeekeren trap van vastheid verkreegen hebben.

Ook kan men, zoo uit de hier opgegeve verklaring van de naaste oorzaak dezer verſchijnſelen, als uit hare wijze van werken zeer gemakkelijk de reden afleiden, waarom de uitbarſting dezer toevallen zoo lang vertraagt wordt. De levenswerkingen toch der beenderen hebben eenen veel trageren gang als die der zachte deelen. Bij gelij-

lijke beleedigingen kan, in de zachte deelen het proces der ontfteking en genezing volkomen ten einde loopen, eer in het been dat der ontfteking zich nog volkomen ontwikkelt heeft. Ook kan dit, zoo lang de nabuurige leevende deelen, die in den invloed der beleediging gedeelt hebben, zich nog in eenen ftaat van atonie bevinden, wel eenigzins als een gevoel van verdooving worden waargenomen, dan daar deze deelen eerst tot hunnen normaal ftaat moeten terug keeren, zullen zij in dien van ontfteking overgaan, zoo moet noodwendig deze verdooving langzamerhand verdwijnen en voor een fchijnbaar beter bevinden plaats maken: en ook dan nog, wanneer deze eindelijk in ontfteking is overgegaan, kan dit, door de geringe graad van gevoeligheid, waarmede de hier aangedane deelen begaaft zijn, niet terftont door den Lijder zoo geheel duidelijk worden waargenomen; maar de Ontfteking moet vooraf tot eenen zeekeren graad geftegen zijn, zal de daardoor abnormaal verhoogde gevoeligheid in pijn overgaan; hetgeen toch eindelijk volgt en dan genoegzaam het eerfte teeken daarftelt, waaraan men het aanzijn des bedekten vijands kan leeren kennen; bij welke pijn zich dan gewoonlijk door de ontftekings zwelling der aangedane vliezen, die reeds in den gezonden ftaat zoo naauwkeurig om de herfenen zijn uitgefpannen, dat zij, tusfchen zich en deze deelen, geene meerdere ruimte overlaten, als tot de vrije en onbelemmerde werking der laaste nood-

wen-

wendig vereischt wordt, en nog meer door de daarop volgende uitzweeting van pl stiſche lympha, een zeker gevoel van zamenperſing voegt, dat wij reeds hier boven als verſchijnſel hebben opgegeeven.

Het hier opgegeven beloop van deze ziekte, en haren doorgang door de onderſcheiden tijdperken, geſchied niet bij alle Lijders in het *zelfde* tijdverloop; maar is hierin, naar de verſchillende prikkelbaarheid en de meerdere of mindere geneigtheid tot Ontſteking, gewijzigt. Daarom ziet men ook, alles overigens gelijk ſtaande, de reactie, bij ſterke bloedrijke en met prikkelbare vezelen voorziene voorwerpen, veel ſpoediger volgen, en de toevallen in deze veel heviger zijn, als onder andere daaraan tegenovergeſtelde omſtandigheden; en hier uit, zoo wel als uit den geringen graad van prikkelbaarheid der aangedane deelen, laat het zich dan ook verklaren, waarom er in ſommige gevallen, zoo als die van PAAUW (*a*), VERDUIN (*b*), ENGEL (*c*), en andere, zulk eenen langen tijd tusſchen de ontfangene beleediging en de uitbarſting der toevallen verloopen kan, ja hoe het zelfs moge-

(*a*) *Succentur. Anatom.* pag. 82.

(*b*) Heelkundige waarnemingen geplaatst achter SCULTETUS. Heelkundig wapenhuis. Blz 9?8.

(*c*) SCHMUCKER. *vermischte chirurgische ſchriften.* 1ᵉʳ B. S. 276.

gelijk is, dat de Natuur bijnaar onmerkbaar arbeid om het afgestorven beendeel langzamerhand af te scheiden, zoo dat men het been in zijne geheele dikte afgestorven en doorgaat vond en het dus bleek, dat de toevallen zich niet eer geopenbaart hadden, dan nadat de bij deze werking afgescheidene vochten, door hunne grote hoeveelheid, de hersenen drukten en deze ingewanden, door hunne scherpe hoedanigheid, ten deelen weggeknaagt en bedorven hadden, of dat de hersenen, door de hoe wel geringe, nogtans bij voortduring in dezelve onderhoude Ontsteking in hun inwendig maakzel verandert, ja zelfs in eene steatomateuze zelfstandigheid overgegaan waren (*a*).

(*a*) Zie de aangehaalde waarneming van ENGEL.



TWEE-

TWEEDE AFDEELING.

VAN DE VOORZEGGINS-TEEKENEN.

Is ons gezegde, omtrent het wezen of de naaste oorzaak van de laat ontſtaande verſlimmering der toevallen bij ſommige Hoofdwonden, gegrond en met de natuur overeenſtemmend; dan begrijpt men gemakkelijk, dat, zal men in ſtaat zijn, den Lijder te redden, het er alleen op aankomt, de Natuur in hare werking tijdig genoeg te hulp te komen; voor zij, door eene vruchteloze ja zelfs nadeelige inſpanning harer krachten, zulke hevige wanordens heeft aangericht, dat daardoor de herſenen buiten ſtaat geſteld worden hunne functien te blijven verrichten, en dus daardoor de mogelijkheid tot de voortduuring van het leven wordt weggenomen. Wenſchelijk zoude het derhalve zijn, wanneer wij in ſtaat waren, het ontſtaan van deze toevallen vooraf met eenige zekerheid te voorzeggen, vooral, wanneer wij tevens de zitplaats van hunne oorzaak naauwkeurig konden bepalen, daar men hierdoor niet alleen in de mogelijkheid zou geſteld worden, de ziekte voor te komen, maar ook geen gevaar liep, dan eerst door de verſchijnſelen, zoo als helaas zoo dikwerf het geval is, van haar beſtaan verwittigt te worden, wanneer het leven des Lijders reeds te veel in zijne voor-

naam-

naamfte bronnen ondermijnd is, om nog iets met vrucht tot zijne redding te kunnen aanwenden.

Dan hoe wenfchelijk deze zekerheid in de voorzegging ook zijn moge, zoo zal men de onmogelijkheid hiervan uit het hierboven bijgebragte genoegzaam hebben kunnen opmaken. — Welke teekenen toch zouden ons van de afwijking van het inwendig panvlies, door de verbreeking of verlamming van derzelver beenvoedende vaten, kunnen overtuigen? — De afwijking van het uitwendig panvlies, door fommige hiertoe opgegeven, kan, daar zij, zoo als wij reeds opmerkten, met deze toevallen in geen oorzakelijk verband ftaat, hierin geenszins voorlichten. Evenmin is ook het gevoel van verdooving, dat meesttijds voorafgaat en alleen aan de fchudding der herfenen, die ook zonder deze afwijking kan plaats hebben, moet worden toegefchreeven, voldoenend. Ook de beleediging der uitwendige deelen, noch het geweld waarmede en de wijze waarop de beleediging is aangebragt, kunnen ons hieromtrent een zeker middel aan de hand geven: zeer dikwijls toch zijn, bij eene fterke beleediging der uitwendige deelen, de herfenen en derzelver vliezen weinig aangedaan, wijl dan het uitwendig geweld zich in zijne werking meer tot de uitwendige deelen bepaald heeft, zonder tot de inwendige door te dringen; en daarbij de nadeelige uitwerking van het geweld veel afhangt van de individueele gefteldheid des Lijders, waaromtrent wij vooraf niets

met

met zekerheid weten kunnen; zonder nog te gedenken, dat deze in veele gevallen buiten ſtaat is, ons hieromtrent een voldoenend berigt mede te deelen. Het is dierhalven onmogelijk, de verſchijning van deze toevallen vooraf te voorzeggen en het is eerst op het ogenblik van hunne verſchijning zelve, dat wij hieromtrent iets met zekerheid kunnen bepalen.

Dan is deze voorzegging, hoe nuttig zij ook ontegenzeggelijk zijn kan, tot de mogelijkheid van des Lijders herſtel ook even zoo volſtrekt noodzakelijk? — Hoe zeer dit ook in den eerſten opſlag ſchijnen moge, zoo geloof ik toch hierop ontkennende te moeten antwoorden. De eerſte toevallen toch worden door de ontſteking van het organisch beengedeelte alleen veroorzaakt, zonder dat nog de herſenen zelve daar zoo zeer in deelen, dat dit hun ongeſchikt zou maken, om tot de onderhouding van het leven mede te werken. Het is dus dan nog tijd, door eene geſchikte behandeling, de ziekte in haren oorſprong te ſtuiten en alle nadeelige gevolgen voor te komen. Ook kan buiten dien de Ontſteking en de daardoor veroorzaakte pijn alleen maar in ſtaat zijn, ons de juiste plaats van het gebrek zelve te doen kennen en ons dus aanwijzen, op welke plaats wij onze genezingswerking voornamelijk moeten rigten, hetgeen wij, door gebrek aan voldoende teekenen, vooraf onmooglijk kunnen bepalen; en welk nut zoude het ons doen, wanneer wij met de aanwezig-

zig-

zigheid der ziekte bekend waren, zoo lang wij daarbij, van de plaats waar zij beſtaat, onkundig bleeven, en dus in weerwil van deze kennis in den donkeren moesten rondtasten. Het is waar, men zou daardoor gewaarſchuwd worden, meer op zijne hoede te zijn, en naauwkeuriger op elk verſchijnſel te letten, dan is dit buiten dien niet, bij elke hoofdwond, de plicht des Heelmeesters, en is het niet altijd onvergeeflijk, wanneer hij zich, door den ſchijnbaar gunſtigen toeſtand des Lijders, tot onachtzaamheid laat verleiden? — Geene Hoofdwonde, hoe niets beduidende ook in ſchijn, mag door den Heelmeester gering geſchat worden, maar altijd moet zij, zal het welzijn van zijnen Lijder hem ter harte gaan, zijne geheele oplettendheid naar zich trekken.

Tot de redding des Lijders is het derhalve genoegzaam, wanneer de aanwezigheid der ziekte eerst bij het verſchijnen der toevallen kenbaar wordt; maar dan moeten deze toevallen ook zoodanig zijn, dat men door hun de ziekte als zoodanige van alle andere kan onderſcheiden, hetgeen nogtans aan zeer groote zwarigheden onderworpen is: — De eerſte teekenen zijn, zoo als wij reeds zeiden, een door de beensontſteking op de aangedane plaats voortgebragt pijnelijk gevoel gepaart met onrust. Zullen nu deze tekenen iets afdoen, dan moeten zij op het onverwagtst, na een ſchijnbaar beter bevinden en zonder dat er, behalve de voorafgegane beleediging, eene aanleidende oor-

zaak tot dezelve is voorafgegaan, ontſtaan. Dit ontſtaan is nogtans ſomwijlen zoo laat, dat men gevaar loopt de ware oorzaak geheel te miskennen en de toevallen aan eene gansch andere toe te ſchrijven; vooral wanneer ter zelver tijd ziektenoorzaken op het ligchaam gewerkt hebben, waarvan men hun met eenige waarſchijnelijkheid zou kunnen afleiden. Hoe menigwerf ziet men daar en boven ook niet, dat de toevallen door eene hevige ſchudding der herſenen veroorzaakt, gedurende eenen geruimen tijd aanhouden en onmerkbaar in deze ſpade overgaan, waardoor het genoegzaam onmogelijk wordt, den overgang van gene in deze te erkennen, vooral daar de Lijders in dat geval, meestijds te weinig van hunnen eigen toeſtand bewust zijn, om ons hunne gewaarwordingen naar vereischte mede te deelen en het, zoo als wij reeds meermalen aanmerkten, niet genoeg is te weeten dat de ziekte beſtaat, maar men ook wel degelijk bekend moet zijn met de plaats, waar zij aanweezig is. Het is daarom ook in die gevallen, wanneer men ſlechts eenige reden heeft het beſtaan van dit gebrek te vermoeden, van het uiterst gewigt, de haaren van het hoofd geheel af te ſcheren, ten einde daardoor elk, ook zelfs 't geringſte teeken van uitwendige beleediging te kunnen ontdekken, en er zijne oplettenheid op te kunnen rigten, terwijl men daarbij de Automatiſche bewegingen van de hand naar het hoofd geenszins als niets beduidende moet voorbij zien, wijl deze be-

we-

wegingen, hoe zeer geen zeker teeken uitmakende; ons nogtans eenigszins omtrent de plaats der ziekte zouden kunnen leiden.

Eene andere omstandigheid die even eens niet weinig medewerkt, om eene tijdige erkenning der ziekte moeijelijk te maken, bestaat hierin: dat de Lijders, ook in die gevallen, waarin de toevallen van schudding van eenen korteren duur en van die der beenontsteking door een schijnbaar welbevinden van eenige dagen gescheiden waren; de eerste stompe pijn niet zelden van zoo weinig belang rekenen, dat zij, onbewust van hunnen gevaarlijken toestand, derzelver aanwezigheid tot zoo lang voor den Heelmeester verbergen, dat zich de toevallen in hunne hevigheid vertoonen, zoo dat hierdoor niet zelden het geschikst tijdstip ter redding verloren gaat, waarom het dan ook elk Heelmeester niet sterk genoeg is aan te raden, bij iedere, ook zelfs in schijn geringe hoofdwonde, den Lijder op het ontstaan van dit verschijnsel opmerkzaam te maken, en hem het gevaar van derzelver verzwijging op het levendigst voor oogen te stellen; want is eenmaal dit voor zijne redding zoo gewigtig tijdstip, nutteloos vervlogen, en hebben de hersenen en derzelver vliezen reeds in de ontsteking zulk een aanmerkelijk deel genomen, dat men niet meer met de ziekelijke gesteldheid van het been alleen, maar ook met die van deze voor het leven zoo onontbeerlijke ingewanden te doen heeft, dan zeker is alle hoop op herstelling

zoo niet geheel, ten minsten voor het grooste gedeelte verdwenen.

DERDE AFDEELING.

VAN DE GENEEZING.

Daar wij nu, zoo veel ons doenlijk was, het wezen en de oorzaak van de ziekte, waaraan de late verslimmering der toevallen bij sommige Hoofdwonden hun bestaan verschuldigt zijn, zoo wel als hare kenschetzende teekenen, op Natuur en Ziektekundige gronden ontzwachteld hebben, zoo komen wij thans tot het groote oogmerk onzer verhandeling, de *Genezing*, waartoe al het voorafgaande slechts als voorbereidende moest beschouwd worden.

Zal deze Genezing tot stand komen, dan is het boven alles noodzakelijk dat men de oorzaak, waardoor deze toevallen werden voortgebragt, wegneme; het geen dan ook de eerste en dringendste *indicatie* uitmaakt; terwijl men ten tweede moet trachten de ziekelijke veranderingen, die door de werking van deze oorzaak reeds mogten ontstaan zijn, weg te nemen en de ziekelijk aangedane werkingen en krachten tot den normaal staat terug te brengen.

De

De oorzaak, waardoor deze toevallen worden voortgebragt, was, zoo als wij gezien hebben, in de afsterving van een gedeelte der inwendige bekkeneels tafel gelegen. — Gaan wij nu aandachtig na, wat de Natuur, die toch altoos onze zekerste geleidsvrouw is, bij beenversterfingen op andere plaatzen verricht, dan zullen wij zien, dat zij ons als het ware met den vinger aanwijst dat de wegneming van het afgestorven beendeel de eenige en volstrekt noodzakelijke voorwaarde is, waardoor de genezing mogelijk wordt. Tot berijking van dit eene en groote oogmerk toch spant zij alle hare krachten in, en voor dien tijd, dit leerdt de ondervinding, is het niet mogelijk, de ziekelijke verschijnselen, die door dit verstorven beendeel als oorzaak worden voortgebragt, weg te nemen, en zoo het al eens na vele moeite gelukken mogt, dezelve te doen ophouden, dan is dit toch altijd slechts voor eenen korten tijd, waarna deze verschijnselen op nieuw tot den vorigen graad terug keeren, om dan zoo lang onafgebroken te blijven aanhouden, tot de Natuur, door afscheiding of opslorping, het vreemd ligchaam geheel uit de dierlijke huishoudidg verwijdert heeft. Daar nu hier tot het ontstaan der toevallen dezelfde oorzaak ten grond ligt, zoo blijkt het ook genoegzaam, hoe onvermijdelijk noodzakelijk het ter geneezing is, om ook hier aan de eerste der door ons opgegeevene aanwijzingen te voldoen.

Bij de meest voorkomende beensversterfingen

 kan

kan men niet zelden de afſcheiding van het afge ſtorvene veilig aan de Natuur overlaten, en het is reeds genoegzaam, de Natuur daar, waar haar de krachten ontbreken of hare werkingen te ſterk zijn, door gepaste uit en inwendige verſterkende of ontſteking werende middelen te onderſteunen of te matigen; ja zelfs is het in die gevallen, waar in de *Necroſis* door een algemeen lijden veroorzaakt wordt, niet zelden volſtrekt nadeelig, wanneer men de Natuur, door eene te voorbarige hulp betooning in haren loop tegengaat of ſtoort. In alle die gevallen echter heeft de afſterving in zulke deelen, zoo als, bij voorbeeld, de Ledematen, plaats die minder voor het leven noodzakelijk zijn, en in wier lijden dus ook minder nadeelig door het organismus gedeelt wordt; terwijl daar en tegen in ons geval, daar de herſenen, door hunne nabijheid en naauw verband met de aangedane deelen, al ſpoedig en onmiddelijk in den kring van het plaatſelijk lijden betrokken worden, het leven in zijne eerſte en voornaamſte bron wordt aangetast, zoo dat het geenszins de afſterving van het beendeel als zoodanige alleen is, die men hier te vreezen heeft, maar wel de door haar veroorzaakte herſen ontſteking en hare onvermijdelijke gevolgen. Het is dus hier niet genoeg het afgeſtorven beendeel weg te nemen, maar, zal men hier door het leven des Lijders redden, dan moet dit zoo ſpoedig mogelijk en wel onmiddelijk, nadat de toevallen zich voordoen, geſchieden, ten einde daar door

zoo veel mogelijk, de zoo gevaarlijke ziekte aandoening der herſenen en herſenvliezen voor te komen; deeze noodzakelijkheid eener ſpoedige konstbewerking is reeds zeer goed door QUESNAI ingezien, daar hij, in zijne ſchone verhandeling over het gebruik van het trepaan in twijfelachtige gevallen, uitdrukkelijk zegt: „ *Il faut bien remarquer, que lorsque le trepan vient a être indiqué par les accidens conſecutifs, le ſucces depend ſurtout, de ne pas differer cette operation*" (*a*).

Tot redding van den ongelukkigen Lijder in deze gevaarlijke, ja meestal doodelijke omſtandigheden, is dierhalven het eenigst, maar ook zekerst middel, de aanwending van het trepaan onmiddelijk op die plaats, waar de Lijder de pijn gewaar wordt. — Vroege inſnijdingen in de uitwendige bekleedzelen kunnen, zoo als RICHTER in zijne reeds aangehaalde aanmerkingen op BELL te regt aanmerkt, door de bloedingen en veretteringen, die zij veroorzaken, wel eenig nut ſtichten, de hoofdzaak komt echter daarop aan, het gebrek, dat is de verettering in het diploe, of liever zoo als wij geſteld hebben, de verſterving der glasachtige tafel, weg te neemen, en dit geſchied alleen door de trepanatie. Even zoo ontoerijkend als deze

(*a*) QUESNAI: *Precis de diverſes operations ſur le trepan dans des cas douteux.* in de *Mem. de l'ac R. de chir.* T. I. p. 215.

ze konstbewerking is, wanneer men haar alleen met het oogmerk aanwend, om de op de herfenvliezen uitgeflorte ftoitbare lympha te ontlasten, daar deze ftof niet in klompen bij elkander ligt, maar altijd over eene groote oppervlakte, ja de helft der herfenen verftrooid en tusfchen de herfenvliezen geleegen is, even zoo zeker is zij in ftaat het bedorven beenftuk op te ruimen en, wanneer zij maar tijdig genoeg wordt in het werk gefteld, de gevaarlijke uitwerkzelen der door zijne prikkeling voortgebragte ontfteking voor te komen.

Hier tegen zal men zeker inbrengen, dat reeds veele en vooral SCHMUCKER deze operatie hebben in het werk gefteld, zonder dat zij bijnaar ooit met het gewenscht gevolg bekroond werd. Dan in die gevallen hing den ongelukkigen uitflag niet af van het ontoereikende der konstbewerking, maar wel daarvan, dat zij te laat werd in het werk gefteld, om het gewenschte nut te kunnen aanbrengen. In alle deze gevallen toch was het eerst het laaste middel dat men bezigde, het was als het ware het laaste plechtanker, dat men niet uitwierp, dan nadat alle andere meer zachte uit en inwendige middelen beproefd waren; terwijl dan de in dien tijd al meer en meer toenemende ontfteking reeds zulke aanmerkelijke verwoestingen in het herfengeftel had aangeregt, dat daardoor de mogelijkheid tot redding grootendeels of wel geheel was weggenomen, zoodat ik geloof reden te hebben van te ftellen, dat, wanneer de voortreffelijke SCHMUC-

KER,

ker de Lijders die het onderwerp van zijne twaalf eerste waarnemingen uitmaken, vroeger en wel bij het eerste ontstaan der toevallen getrepaneert had, hij waarschijnelijk de meeste dezer ongelukkige zou gered hebben. Deze ongelukkig afgeloopene proeven kunnen dus geenszins als tegenbewijzen tegen ons gestelde dienen; zij kunnen ons alleen doen zien, dat er een tijdperk kan zijn, waarin deze konstbewerking, hoe heilzaam anders vruchteloos is. Maar waar is het middel dat in dit wanhopig tijdperk in staat zijn kan, de reeds aanwezige wanordens in het hersengestel te verbeteren, en het leven des Lijders te redden? — Ik herhaal het dus, het is alleen in den beginnen, wanneer het hersengestel nog weinig of geen deel in de Ontsteking genomen heeft, dat men van deze konstbewerking eenig voordeel kan verwagten, en in dit geval is zij dan ook het eenigst middel, dat door geen ander kan vervangen worden. Zoo lang het afgestorven beenstuk niet is opgeruimd, is elke beproeving van een ander meer zacht werkend middel niet alleen vergeefs, maar, daar hierdoor den zoo dierbaren tijd tot redding vruchteloos verspild wordt, zelfs schadelijk: van in of uitwendige genees of heelmiddelen is niets goeds te wagten, daar geen van hun in staat is, het afgestorven beendeel en dus de oorzaak der toevallen zoo spoedig weg te neemen, dat daardoor de zoo gevaarlijke hersenontsteking tijdig genoeg wordt voorgekomen, om de redding mogelijk te maken. Ja zelfs is het bij-

maar niet mogelijk de ontſteking in het beenweefſel door deze middelen te matigen, daar, zoo als den beroemden HUNTER aanmerkt, de kunst bij beenderen, peezen, banden enz. wanneer zij door Ontſteking zijn aangetast, minder doen kan als bij Ontſtekingen van andere deelen, wijl zij, offchoon ook de levenskracht overigens goed is, minder kracht in zich zelve bezitten; terwijl hij er tevens bijvoegt, dat ook even daarom het overige ligchaam van de Ontſteking dezer deelen meer ſchijnt te lijden (*a*).

Maar, zal men al verder zeggen, is men verzeekert dat het gevoel van pijn en onrust bij Hoofdwonden, onder de gegeevene bepalingen, altijd door de genoemde beenverſterving veroorzaakt en dus altijd door die toevallen gevolgt zal worden; — en is de panboring niet eene veel te gevaarlijke konstbewerking, om er den Lijder, zoo lang men hiervan niet ten vollen verzeekert is, aan te onderwerpen? — Wat aangaat het eerſte gedeelte van deze tegenbedenking, zoo zou het zeker eene onvergeeflijke onkunde verrade, wanneer men beweeren wilde, geene andere oorzaak dan juist deze in ſtaat te kunnen zijn, de genoemde toevallen voort te brengen; want behalven dat bij Hoofdwonden de

(*a*) J. HUNTER. *verſuche ueber das blut, die entzundung und die ſchutzwunden.* Leipzig 1797. 2e B. 1er Abth. S. 62.

de toevallen, zoo als wij reeds op pag. 21 op merkten, door eene uitgeſtorte en op het hoofd te rug werkende galſtof, ook zelfs eenen geruimen tijd na de aangebragte beleediging aanmerkelijk in hevigheid kunnen toenemen, zoo hebben nog daar en bove de waarnemingen van geloofwaardige Schrijvers (*a*) doen zien; hoe zeer de gebreken van den Onderbuik ook zelfs zonder voorafgegane werktuigelijke beleediging in ſtaat zijn eene Ontſteking der herſenen en herſenvliezen te veroorzaken, hetgeen dus ook zoo veel te eerder in die gevallen zal te vreezen zijn, waarin deze deelen, door de voorafgegane verwonding eene meerdere geneigtheid tot Ontſteking verkregen hebben: Terwijl men buiten dien menigmalen ziet, dat de uitwendige beleediging, vooral van de peescalot of het uitwendig panvlies zonder beleediging van den ſchedel of de in dezelve bevatte deelen, toevallen voortbrengen, die volkomen met de genoemde over-

(*a*) J. H. RAHN. *Mirum inter caput. et viscera abdominis commercium* Goet. 1771. — DID: VEGENS *de Sympathia inter ventriculum et caput, praecipue in ſtatu praeternaturali. L. B.* 1784. — LESPAGNOL *conſiderations ſur la frequence des phlegmaſies cerebrales determinées par celles des voies digistives.* van welke verhandeling men een zakelijk uittrekſel vind in het *journal de Medecine, par* LE ROUX *pour le moi Sept.* 1816. Tom. 37 p. 18—33.

overeenſtemmen. Dan daar men in de beide eerſte gevallen, behalve dat de reeds opgenoemde toevallen ook nog met andere, de ziekelijke aandoeningen der ſpijsverterings werktuigen eigendommelijk toekomende verſchijnſelen gepaart gaan, zelden die aanhoudende, zich tot een punt bepalende pijn waarneemt, en het in het laaste geval altijd noodzakelijk, ja zelfs ter voorkoming der allernadeeligſte gevolgen veeltijds onvermijdelijk is, de uitwendige bekleedſelen door ruime inſnijdingen zoo ſpoedig mogelijk te openen, waarop dan meestijds eene heilzame vermindering der toevallen volgt, zoo worden wij, door deze opgenoemde teekenen ſpoedig genoeg gewaarſchuwt, dat de toevallen geenszins van de afſterving maar van eene der genoemde oorzaken afhangen: ook zal geen ervaren Heelmeester tot deze konstbewerking overgaan, zoo lang hij niet alvorens genoegzaam onderzogt heeft, of er ook andere oorzaken aanwezig zijn, die deze toevallen kunnen daarſtellen. Heeft nogtans het tegendeel plaats, en vind men geene andere voldoende oorzaken, dan geloof ik en wel op de reeds aangegeeve gronden, dat het plicht is, zijn toevlucht terſtont tot het trepaan te neemen, en dat het onverſchoonlijk is, zich door het gewaand gevaar, waarmede deze konstbewerking volgens ſommige gepaart gaat, te doen afſchrikken. De Ziekte aan haar zelve overgelaten, is volſtrekt doodelijk, de kunstbewerking daarentegen, wanneer zij ſlechts met de vereischte omzichtigheid en vol-

volgens de regelen der kunst wordt in het werk gesteld, zonder eenig gevaar. Zij, die haar als zoo gevaarlijk hebben afgeschildert, hebben blijkbaar aan deze kunstbewerking toegeschreeven, het geen alleen aan eene, door de uitwaseming van veele Zieken of andere oorzaken verpeste hospitaal lucht, te wijten was: GOOCH immers heeft, bij eenen 65 jarigen man, 12 trepaan kronen aangezet, en buiten dien nog een geheel stuk uit het regter wandbeen weggenomen (*a*); en, volgens het getuigenis van SOLINGEN en STALPAART VAN DER WIEL, trepaneerde CHADBORN 27 malen, zonder dat dit nadeelige gevolgen naar zich sleepte (*b*). Ook behoeft men slechts de verzameling van waarnemingen aangaande de Hoofdwonden, geplaatst in het 4[de] deel der verhandelingen van dit Genootschap, na te leezen, om door de menigvuldige daarin voorkomende voorbeelden zoo wel van bij herhaling en met het beste gevolg in het werkgestelde panboringen, als van aanmerkelijke en gelukkig geneezene Hoofdwonden, waarbij geheele gedeeltens van het bekkeneel verloren gingen, op de voldoenendste wijze van het tegendeel over-

(*a*) B. GOOCH. *Practical Treatise on wounds* &c. vol. I. p. 1. Norwich 1767.

(*b*) SOLINGEN Manuale operatien Solz. 29 — STALPAART VAN DER WIEL eerste honderttal zeldzame aanmerkingen. Blz. 28 env.

overtuigt te worden; en gefteld dus dat men door de fpoedige aanwending der operatie haar al eens onnodig in het werk ftelde, is het dan, om met den beroemden POTT te fpreeken, niet veel beter en raadzamer, eenige weinige, buiten noodzaak, aan deze kunstbewerking te onderwerpen, ten einde door haar een veel grooter getal te redden, als haar, met gevaar van veele te verfchuiven, om eenige niet buiten noodzaak te trepaneeren.

Bij het in het werk ftellen van deze operatien is het van belang zoo te werk te gaan dat men, wanneer er geene redenen zijn die dit verbieden, in ftaat is, terftont na de wegneeming van het bedorven beenftuk, de hier door in den fchedel gemaakte opening met de uitwendige bekleedfelen te fluiten. Door de natuurlijke aanraking toch der deelen, wordt, zoo als HUNTER (*a*) te regt aanmerkt, de ontfteking beperkt, daar integendeel de ontbloting van eene inwendige oppervlakte des ligchaams, reeds eene onmiddellijke oorzaak van Ontfteking uitmaakt; welke eene zoo fpoedig mogelijk bewerkte fluiting en herftelde zamenhang der wanden, door de daar door te rug gegeeve natuurlijke aanraking en fteuning der deelen, alleen in ftaat is, geheel of grootendeels te vernietigen; waarom het ook, bij de ontbloting des fchedels tot het maken van eene genoegzame ruimte ter panboring, altijd verkieslijk is, door twee in eene meer

(*a*) l. c. p. 80.

meer of min regte hoek zamen loopende insnijdindingen ééne huidlap te vormen; in plaats van, op het voorschrift van POTT, een gedeelte der bekleedselen, geheel weg te neemen; of door het maken van eene kruissnede vier lappen te vormen, die door hunne zamentrekking, altijd in het midden eene opening overlaten en dus minder geschikt zijn, de trepaan opening naauwkeurig te sluiten. Ook moet men bij het doorboren wel bedagt zijn, dat het bekkeneels been in een aanmerkelijk gedeelte van deszelfs dikte kan bedorven zijn, en dus met de uiterste omzichtigheid te werk gaan, om geen gevaar te loopen, door spoediger als men verwagt had door het been te zijn doorgedrongen, eene gevaarlijke beleediging aan de hersenvliezen te veroorzaken of wel zelfs tot in de hersen zelfstandigheid door te dringen, zoo als ik dit eenmaal bij eene onvoorzichtig in het werkgestelde panboring zag gebeuren.

Is nu op deze wijze de hoofdoorzaak der toevallen weggenomen, dan heeft men wel de voorwaarde daargesteld, waarop de genezing mogelijk is; maar, daar dit zelden vroegtijdig genoeg kan geschieden, om daar door de nadeelige inwerking, van het afgestorve beenstuk op de in het bekkeneel bevatte deelen, geheel voor te komen; de genezing zelve nog niet volkomen bewerkt. Het is dus dan de plicht des Heelmeesters, naauwkeurig op den toestand der hersenen en derzelver vliezen te letten, ten einde de Ontsteeking van deze dee-

len,

len, voor zoo verre die reeds mogt aanweezig zijn, door gepaste en na de omſtandigheden gewijzigde middelen, tegen te gaan en te genezen.

De eerſte en zeker zeer belangrijke omſtandigheid, die men hierbij moet in acht nemen, is: dat eene ACUTE en voornamelijk op het ſlagaderlijk ſtelſel der herſenen en herſenvliezen gegronde Ontſteking, met het haar eigen character van verhoogde prikkelbaarheid en contractive werkzaamheid, hier ongetwijfelt zeldzamer voorkomt, als veele wel gemeent hebben; wijl zij meestijds onder die omſtandigheden zou moeten plaats hebben, waarin, door de aangebragte belediging en hevige ſchudding, eene hier door voortgebragte overmaat van aandringend ſlagaderlijk bloed, met de daardoor ſnel ontſtaande aderlijke Congestie, bij eene algemeene ſtenisch-phlogistiſche diatheſis ontſtaat, in welk geval zij bijnaar onmiddelijk na de beleediging zal intreeden, terwijl dan haren loop zeer haastig en haren uitgang, door ſpoedig bijkomende apoplectisch eindigende *ſphacelismus*, meestijds zoo niet altijd doodelijk zijn zal.

Veel gemakkelijker en menigvuldiger moeten daar en tegen CHRONISCH SLEEPENDE ONTSTEKINGEN voorkomen; daar, door den tragen gang der beenverſterving, de daardoor veroorzaakte prikkel eerst zoo gering is, dat hij naauwelijks door het *organismus* wordt waargenomen, en de vaten van het onmiddelijk tegen de beleedigde plaats aangeleegen inwendig panvlies, alleen tot eene vermeerderde

werk-

werkzaamheid en verhoogde reproductie worden opgewekt; die dan, in dezelfde evenredigheid met de beenziekte, langzamerhand opklimt, tot dat, door deze plaatzelijke overprikkeling, eene relative plethora geboren wordt, die eindelijk, vroeger of later, naar mate er eene meerdere of mindere geneigtheid tot Ontſteking voorhanden is, en na eene zekere hoogte bereikt te hebben, in eene particele ontſteking overgaat; welke overgang in Ontſteking niet zelden, door de gelijktijdige inwerking van ſchadelijke vermogens nog aanmerkelijk verhaast wordt: hetgeen dan ook de reden is, waarom men de uitbarſting zoo dikwerf op hevige zielsaandoeningen, ſterke ligchaamsbeweegingen, overlading der maag met ſpijzen, het overmatig gebruik van wijn of andere geestrijke dranken, ſchielijke verkouding enz. ziet volgen, zoo zelfs, dat men ſomwijlen in den waan zou kunnen gebragt worden, dat de verſlimmering aan de inwerking dezer oorzaken alleen moest worden toegeſchreeven.

Door deze trage en naauwlijks merkbaren gang der Ontſteking wordt er wel eene langzame, maar niet minder aanmerkelijke en aanhoudende verandering, in het vaat en zenuwgeſtel der aangedane en lijdende deelen voortgebragt, en hunne levenswerkingen eene geheel andere, van den natuurlijken ſtaat afwijkende, ſtemming medegedeelt; terwijl juist om die zelfde trage, en als het ware tot eene phlogistiſchen toeſtand voorbereidende inwerking, de uitbarſting der Ontſteking in den begin-

nen wel zoo veel te ſneller en heviger is, maar ook even zoo ſpoedig in eene uitputting van het werkingsvermogen, en eene daaruit voortvloeijende Asthenie en verlamming zal moeten overgaan.

Het blijkt dus hieruit, hoedanig onze geneeswijze tegen deze Ontſteking zal moeten zijn ingerigt; want hoe zeer in het eerſte tijdperk, vooral bij ſterke bloedrijke voorwerpen, een Antistheniſche behandeling, tot matiging van het te hevig Ontſtekings proces allenzins geindiceert is, zoo vereischt toch altijd derzelver aanwending de uiterſte behoedzaamheid, en een in het oog houden van den daarop volgenden overgang in zwakte. Sterke ontlastingen, door aderlatingen, verkoelende laxeermiddelen, die, hoe zeer door ſommige onbevoorwaardelijk in alle gevallen aangepreezen, niet zelden eene aanmerkelijke en niet meer te herſtellen uitputting der krachten achterlaten, kunnen dus ook nimmer te pas komen, dan alleen in die gevallen, waarin de toevallen met eene ſthenisch-phlogistiſche diatheſis gepaart gaan, en het geheele organismus, door eene hevige reactie, in het plaatzelijk lijden deel neemt: en ook dan nog zullen zij, zoodra de ontſteking eene meer zenuwachtige geſteldheid aanneemt, hetgeen door meer of min duidelijke remisſien in de toevallen, verminderde roodheid van het aangezicht, en zachteren pols kenbaar wordt, door andere zachtprikkelende, de kramp der vaten verminderende middelen moeten vervangen worden, onder welke de zacht zweetdrijvende, zoo als de

ace-

acetis ammoniae liquida, de ſtibiata een aftrekſel van vlierbloemen, arnica, maar vooral het opium, dat men na omſtandigheid met ſalpeter, kwikmiddelen of na het voorſchrift van BROMFIELD (*a*) met de Ipecacuanha of het vinum ſtibiatum verbind, de hoofdmiddelen uitmaken. Zal echter het opium met vrucht worden toegedient, dan vereischt het van de zijde des Genees- of Heelmeesters eene naauwkeurige en op ondervinding gegronde kennis van de voor hetzelve geëigende gevallen, en de bijzondere daarin te pas komende vorm en menging, terwijl het buiten deze kennis altijd als een zeer gevaarlijk middel te beſchouwen is.

Wat aangaat de uitwendige of plaatzelijke behandeling hier toe verdient vooral de aanwending van het ijs of de ijskoude Omſlagen om het hoofd, die het eerst door den beroemden SCHMUCKER zijn ingevoerd, boven alle andere middelen de voorkeur, wijl men daardoor zoo bij uitſtekendheid in ſtaat is niet alleen den tonus der vaten te vermeerderen, maar ook tevens de abnormaal verhoogde prikkelbaarheid, de eretismus van het voedingsproces te verminderen en de vaaten in ſtaat te ſtellen de in hun bevatte en opgehoopte vochten te kunnen voortſtuwen, waarom zij dan ook in al-

(*a*) *Chirurgical obſervations and caſis* bij WILL. BROMFIELD. Lond. 1773. in 8vo. vol. 1.

alle gevallen van herſen ontſteking te pas komen.

„ Ik prijs, zegt daarom ook HUFELAND, wiens
„ oordeel omtrent dit onderwerp wij niet voorbij
„ konden in zijn geheel over te nemen, de koude
„ omſlagen in beide ſoorten van encephalitis, zoo
„ wel de ſteniſche als astheniſche aan, maar al-
„ leen met die bepaling, dezelve in de ſteniſche
„ aanhoudend en niet te koud te appliceeren,
„ (waar zij door gelijkvormig voortgezette onttrek-
„ king der warmte, eene gelijkvormige verminde-
„ ring van de levenswerkzaamheid der herſenen
„ bewerken); in de astheniſche daar en tegen de-
„ zelve zoo koud mogelijk en niet aanhoud, maar
„ bij herhaling en met tusſchenpozen aan te wen-
„ den (waardoor zij meer als eenen ſenſorielen
„ prikkel werken)... Het zou voldoende zijn te
„ zeggen dat de ondervinding in beide gevallen
„ zoo wel mij als andere erváren Geneesheeren
„ hare voortreffelijke en dikwerf door haar alleen
„ voortgebragte werking beweezen heeft. — Doch
„ ſlechts nog een denkbeeld, dat in het algemeen
„ tot de leer van de plaatſelijke aanwending der
„ koude dienen kan. Het is eene der oudſte prac-
„ tiſche reegelen: *capiti frigus convenit*. En ze-
„ ker zou dezelfde graad van warmte, die andere
„ deelen, bij gezonde en ook ziekelijke toeſtanden,
„ heilzaam is, de herſenen nadeelig zijn, hoofd-
„ pijn, verdooving, duizeling enz. veroorzaaken.
„ De oorzaak daarvan is hier in gelegen; wijl de

„ warm-

„ warmte, behalven hare dynamifche werking ook
„ dien heeft, het bloed uit te zetten, en de ge-
„ ringfte uitzetting van het in de vaten der herfe-
„ nen bevatte bloed (vooral bij reeds aanwezige
„ plaatfelijke volbloedigheid) de tedere bewerktui-
„ ging der herfenen drukken en daardoor derzel-
„ ver werkzaamheid verlammen, of ten minsten
„ verminderen kan. — een uitwerkfel der warm-
„ te, die zeker in andere organen op verre na
„ niet zoo nadeelig is. Des wegen zal, zelfs bij
„ eene Asthenifche aandoening der herfenen, waar
„ de aanwending der warmte, bij andere deelen
„ heilzaam is, deze voor de herfenen nadeelig en
„ daar en tegen de koude reeds daardoor voorde-
„ lig zijn, wijl zij de uitzetting der herfenvaten
„ vermindert, en dezelve bij gevolg eene vrijere
„ werkzaamheid verfchaft. Maakt men nu nog de
„ aanwending door de gedurige tusfchenpozing
„ prikkelend, dan verkrijgt men hierdoor een dub-
„ bel voordeel (*a*)."

In eenen Soporeuzen toeftand, die met eenen hogen graad van Asthenie gepaart ging, en wanneer men op de aanwending der koude omflagen de gewenschte uitwerking niet zag volgen, zou men een etterdragt in den nek of wel de aanwending van eene Spaanfche Vliegpleister over het gehee-

(*a*) Hufeland. *System. der Practifche Heelk.* 2der B. 1er Abth. p. 101.

heele behaarde gedeelte van het hoofd aangelegt, en eenige tijd in verettering gehouden, zoo als dit DESAULT (*b*) hoe zeer wat al te onbepaald heeft aangepreezen, kunnen beproeven; ten einde door de daardoor voortgebragte Antagonistifche affectie, de abnormale ftemming der aangedane deelen te modificeeren. Deze beproeving zal van zoo veel te meer belang zijn, wanneer wij daarbij op het oog houden, dat deze ziekte, hoe zeer hier altijd door uitwendige oorzaken daargefteld, nogtans veel overeenkomst fchijnt te hebben met de chronisch fleepende ruggemergs Ontfteking (Myelitis) die zoo dikwerf met caries van de ligchamen der wervelen gepaart gaat, en waar tegen ons POTT (*c*) het eerst de heilzame werking der etterdrachten heeft leeren kennen. Derzelver aanwending, vooral der laasten zal hier echter om de nabijheid der aangedane deelen en de daarmede gepaart gaande hevige prikkeling, altijd eene grootere omzichtigheid vereifchen, dan die der koude omflagen, die zeker in elk tijdperk aanwendbaar zijn, zonder dat men er

(*b*) DESAULT *Journal de Chirurgie.* Tom. 1. pag. 93, 177 en op meer andere plaatzen van dit voortreffelijk tijdfchrift.

(*c*) P. POTT aanmerkingen, en verdere aanmerk: over dat foort van lammigheid der onderfte ledematen, welke dikwerf eene kromheid der ruggegraat vergezeld, Leiden 1779.

er ooit nadeelige gevolgen van te wagten heeft; terwijl men zich tot zoo lang van het gebruik der blaartrekkende pleister zal moeten onthouden, dat men zich genoegzaam kan overtuigd houden, dat de ílenifchen toeftand der ontfteking volkomen geweeken is, met welke uitfpraak ook voor de Genees en Heelkunde zoo verdienftelijken RICHTER volkomen inftemd, daar hij in eene aanmerking omtrend de aanwending der fpaanfche vliegpleisters bij fchudding der herfenen uitdrukkelijk zegt „ veel „ ligt zijn de koude badingen in het vroege tijd„ perk der ziekte, de fpaanfche vliegpleister in „ de latere dat is, in die gevallen verkiesbaar, „ waarin enkel verzwakking of verlamming te rug „ blijven, of den toeftand van bewusteloosheid „ lang aanhoud, wanneer niets minder dan koorts „ wordt waargenomen; en de toevallen eene ver„ minderde, niet zoo als zoo dikwerf het geval „ is, eene vermeerderde prikkelbaarheid en ge„ voeligheid; eenen torpor en geen prikkel ver„ moeden laten (*a*)" ook fchijnt DESAULT in later tijd het gewigt hiervan ingezien en dezelve minder algemeen gebeezigt te hebben (*b*).

Eene andere niet minder gewigtige omftandigheid, waarop even eens de aandacht des Genees en Heelmeesters moet gevestigd zijn, is de compli-

(*a*) *Chir. Bibl.* B. 12. p. 52.

(*b*) *Expofé de la doctrine de* DESAULT T. 2. p. 67.

plicatie van deze ontſteking met eene andere. Somtijds gelijktijdig beſtaande ziekelijke geſteldheid, voor zoo verre die in ſtaat is de ontſteking door haren nadeeligen invloed te kunnen onderhouden, en daarom eene andere weiziging in de behandeling noodzakelijk te maken.

Deze Complicatiën, die of hun beſtaan aan dezelfde ſchadelijke inwerking, waardoor in ſommige gevallen de uitbarſting verhaast wordt, te danken hebben; of door het herſen lijden en derzelver invloed op het geheele geſtel, of bijzondere organen zijn veroorzaakt; of wel eindelijk in eene reeds vooraf beſtaande ziekelijke ſtemming van het organismus kunnen gegrond zijn, deze Complicatien kunnen even zoo verſchillend zijn, als er verſchillende ziekteformen worden aangetroffen, zoo dat het bijnaar onmogelijk is dezelve alle in het bijzonder door te gaan; ook geloven wij eene opgave hiervan onnodig, te meer daar het ons geenszins te doen is eene volledige verhandeling over herſen ontſteking te leeveren, als zijnde dit, zoo wij vertrouwen, tegen het doel van dit genootſchap, waarom wij ons dan ook alleen maar zullen bepalen met die kortelijk aan te ſtippen, waarvan de Ondervinding heeft doen zien, dat zij bij voorkeur in ſtaat is, nadeelige gevolgen in den loop der ziekte voor te brengen, en die uit dien hoofde eene bijzondere oplettenheid verdient.

Er beſtaat, zoo als ons de daaglijkſche ondervinding doet zien, een zeker naauw verband tus-

ſchen

fchen de herfenen en andere organen van ons ligchaam, vooral de gal affcheidings werktuigen, waardoor, bij Hoofdwonden, bij voorbeeld, de ziekelijke aandoeningen der eerften, niet zelde eene ziekelijke gefteldheid, eene verhoogde prikkelbaarheid der laaste, die fomwijlen zelf in ontfteking en verettering overgaat, en eenen daardoor voortgebragten galachtigen toeftand veroorzaakt, en omgekeerd, deze laaste wederom ziekelijke aandoeningen der eerfte kunnen daarftellen. Daar er nu, zoo als CICERO zoo waar menschkundig aanmerkt: „ in est in mentibus nostris infatiabilis „ cupiditas veri videndi," zoo heeft men zich dan ook alle moeite gegeeven, dit verfchijnfel op ontleed en natuurkundige gronden te verklaaren, hetgeen echter, hoe zeer GALENUS de rede hiervan in het groot getal der Zenuwen die van de Herfenen naar de maag gaan (*a*), en andere, zoo als PARE (*b*), BERTRANDI (*c*), PONTEAU (*d*), DESAULT (*e*), RICHERAND (*f*), wederom in andere oorzaken meenen gevonden te hebben, tot nog toe op gene voldoende wijze gefchied is. Dan hoe

(*a*) GALENUS *de loc. af.* l. c.

(*b* 10e B. 12de Kapit.

(*c*) *Mem. de l'acad. R. de chir.* S. 3. pag. 486.

(*d*) *Ouvres posthumes* T. 2. p. 129.

(*e*, *Expofé de la doctrine de* DESAULT T. 2. p 59.

(*f*) *Journal de Medicine par* CORVISART, LE ROUX et BOYER Frimaire An XIII en *Nofogr. Chir.* T. 2. p. 221.

hoe dit ook zijn moge, het is genoeg dat wij weten dat dit verband beſtaat, en daardoor in ſtaat geſteld worden om, na de verſchillende wijzingen, die hier door in den loop der ziekte worden voortgebragt, ook onze geneeswijze verſchillend in te rigten.

Het is door dit naauw verband nu, dat de Ontſteking der herſenen niet altijd eenvoudig en zuiver inflammatoor zijn, maar dat zich, hoe zeer zij dit ook al in den beginnen zijn moge, in het verder beloop der ziekte bij deze Ontſteking niet zelden verſchijnſelen voegen, die duidelijk op een lijden van het levergeſtel heen duiden, welk lijden, hoe zeer eerst door de herſen ontſteking ten voorſchijn geroepen, weerkeerig nadeelig op deze te rug werkt, en door haar aanwezen de ontſteking onderhouden en zelfs vermeerderen kan. Zoo dra dierhalven zulk eenen galachtigen toeſtand aanwezig is, die zich door eenen zaamgetrokken ſnellen en kleinen pols, ſtompe hoofdpijn, droge brandend heete huid, geele kleur van het aangezicht, vooral aan de hoeken van de mond en de neusvleugels, bitteren ſmaak, geel, ſlijmerig beſlagen tong; walging, galachtige braking, drukking in de hartkolk, ſchuimende, vette ſaffraankleurige pis, met gal geverwden ſtoelgang enz. kenbaar maakt, dan zijn de opgegevene en alleen tegen de Ontſteking gerigte middelen niet meer voldoende, maar het komt er tevens en voornamelijk op aan, de abnormaal verhoogde prikkelbaarheid der lever weg

te

te neemen, en de in eene te groote hoeveelheid afgefcheide fcherpe galftof op de fpoedigfte en best mogelijke wijze door braak en purgeermiddelen te ontlasten. Het zal hierbij echter niet ondienftig zijn aan te merken dat men bij herfen ontfteking fomwijlen zulk eene groote gevoeligheid, ja ontftekenachtige gefteldheid der buiks ingewanden waarneemt, dat de Lijders geene de minfte aanraking verdragen, en alles wat zij gebruiken, terftond weer uitbraken (*a*). Deze toeftand moet men vooral naauwkeurig van de galachtige onderfcheiden, wijl men hier, wel verre van doorbraak en purgeermiddelen nut te doen, de hevigfte toevallen zou veroorzaken; terwijl alleen inwendige verzachtende, weekmakende middelen, de aanwending van emollientie op den buik, een ftreng dieet, en als de toevallen hevig zijn, blijven voortduren of zelfs in hevigheid toeneemen, ruimen bloedontlastingen door aderlatingen, of in geval den Lijder te voren aan aambeijen vloed gewoon of den tijd der maandelijkfche zuivering ingetreeden is, door bloedzuigers aan den aars en teeldeelen, zijn aan te prijzen.

Andere oorzaken, waardoor even eens de ontfteking kan onderhouden worden, en die daarom te gevaarlijker zijn, wijl zij meestijds voor den Heel-

(*a*) Frank *Act. Inft. clin. viln* Ann. 1. p. 71. Thenssink l. c. — Lespagnol. l. c.

Heelmeester verborgen blijven, zijn de reeds vooraf aanwezige ziekelijke arthritische, scrofuleuse, syphelitische en andere gesteldheden, die zeer zeker, zoo als onder andere uit de reeds hier boven bijgebragte waarnemingen van HOME, waar de ontsteking der hersenvliezen op een aanhoudend en ruim gebruik van het kwikzilver gevolgt was, ten duidelijkste blijkt, eene niet dan te nadeelige invloed op den loop en uitgang der ontsteking hebben kunnen, en eene bijzondere geneeswijze moeten vereischen, waarom den Heelmeester ook altijd, in geval zich de Ontsteking hardnekkig tegen de aangewende middelen bleef aankanten, zal moeten trachten zich zoo veel mogelijk met de voorafgegane gesteldheid des Lijders in zijn gehoude levenswijs bekend te maken, ten einde dan, wanneer het hem mogt gelukken hier in eene voldoende oorzaak voor de voortduring te vinden tegen deze zijne pogingen op eene kunstmatige wijze in te richten.

- Alitur vitium, vivitque tegendo:
Dum medicas adhibere manus ad vulnera Pastor
Abnegat.

